

МАСОВІ КОМУНІКАЦІЇ ЗА КОРДОНОМ

Visn. Lviv. Univ., Ser. Zhurn. 2019: 46; 138–149 • DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2019.46.10042>

УДК 821.162.1-92.09

СПЕЦИФІКА ВИСВІТЛЕННЯ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ У ЗБІРЦІ РЕПОРТАЖІВ Я. ГУГО-БАДЕРА «БІЛА ГАРЯЧКА»

Ольга Бикова

Київський університет імені Бориса Грінченка
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, 04053, Київ, Україна
e-mail: sonce01_84@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-7533-9277>

Стаття присвячена розглядові збірки репортажів «Біла гарячка» польського журналіста Я. Гуго-Бадера. Мета розвідки – проаналізувати особливості висвітлення пострадянського простору. У дослідженні наголошується на тому, що автор описує світ соціальних низів колишнього Радянського Союзу.

Ключові слова: репортаж, журналіст, пострадянський простір.

Вступ і постановка питання. Польща є однією з тих європейських країн, де сформувалася потужна школа літературного репортажу. На думку Л. Белея, першими польськими репортажистами були нобелівські лауреати Г. Сенкевич та В. Реймонт, а першим репортажем – «Паломництво до Ясної Гури» («Pielgrzymka do Jasney Gory», 1894) В. Реймонта [1].

Як зазначає В. Гурецький, батьком польського репортажу вважають Мельхіора Ваньковича, який від 1920-х років публікував репортажі з Польщі. У 1926-1927 рр. він писав матеріали з Мексики і вони були надруковані у виданні «Kurier Warszawski». «Однак найбільшою слави він зажив завдяки творам про Другу світову війну, зокрема монументальному тритомному репортажу «Битва під Монте-Кассіно» [2].

У 1930-х рр. польський репортаж переживав бурхливий розвиток. К. Новак у 1931-1936 рр. мандрував Африкою на велосипеді (збірка репортажів «На велосипеді і пішки через Чорний континент» («Rowerem i pieszo przez Czarny Ląd») була видана у 2000 році), а К. Вжос писав репортажі з Південної Америки. А. Янта-Полчинський устигав побувати скрізь, за що його називали «летючим репортером». Про те, як багато він побачив, свідчать назви його книг: «Углиб СРСР», «Зроблено в Японії», «На околицях Азії», «Столиця срібної магії» (перший польський репортаж про Голівуд) [3].

У 1930-х рр. своїми художніми репортажами «Палестина втретє» («Palestyna po raz trzeci», 1933) та «Мандрівка Польщею» («Podróż po Polsce», 1937) здобув популярність К. Прушинський. У 1936 році він на стороні республіканців брав участь у громадянській війні в Іспанії. Окремі репортажі з місця подій були надруковані у

тижневику «Wiadomości Literackie», а у 1939 році були видані окремою книгою «В червоній Іспанії» («W czerwonej Hiszpanii»).

Журналіст А. Фідлер у 1927 році подорожував Норвегією, а у 1928 р. – джунглями Бразилії, де пробув більше року. Ця мандрівка лягла в основу його збірки літературних репортажів «Серед індіанців короадів» («Wśród Indian Koroadów», 1932). У 1933-1934 рр. він здійснив поїздку до східних районів Перу, на Амазонку, і цю подорож описує у книзі «Риби співають в Укаялі» («Ryby śpiewają w Ukajali», 1935), яка швидко стала сенсацією та була перекладена п'ятнадцятьма мовами світу.

За своє тривале життя А. Фідлер побував у найекзотичніших куточках нашої планети: Кавказ і Далекий Схід, острови Карибського моря, Південно-Східна Азія, Камбоджа, Лаос, В'єтнам, Гвінея, Гана, острів Мадагаскар [4]. Одна за одною виходять його репортажні книги: «Дикі банани» («[Dzikie banany](#)», 1960), «Нова пригода: Гвінея» («[Nowa przygoda: Gwinea](#)», 1962), «Я зустрів щасливих індіанців» («Spotkałem szczęśliwych Indian», 1968), «Мадагаскар, жорстокий чарівник» («Madagaskar, okrutny czarodziej», 1969), «Красива, страшна Амазонія» («[Piękna, straszna Amazonia](#)», 1971) та ін.

Потужний розвиток літературний репортаж отримав у 1960-70-хх рр., коли почали виходити у світ збірки К. Дзевановського («Свідок на батьківщині Кафки» («Świadek w kraju Kafki», 1959), «Мухаммед і полковники. Репортаж із перетину усіх доріг на світі» («Mahomet i pułkownicy. Reportaż ze skrzyżowania wszystkich dróg świata», 1960), «Скорпіон в офісному наметі» («Skorpion w namiocie biurowym», 1964), «Вживання фараона Рамзеса» («Ocalenie faraona Ramzesa», 1972), «Книга здивування» («Księga zdziwień», 1974), «Золото пісків» («Złoto piasków», 1978), «Біблія і карабін» («Biblia i karabin», 1979) та ін.); В. Гурницького («Там, де росте перець. Репортаж із трьох тисяч островів» («Tam, gdzie pieprz rośnie. Reportaż z trzech tysięcy wysp», 1961), «Гяур серед янків» («Giaur wśród Jankesów», 1963), «Поїздка по жменю рису» («Podróż po garść ryżu», 1964), «Репортаж із Гамбурга» (Raport z Hamburga, 1971), «Перш, ніж вони починають правити машиною» («Zanim zaczną rządzić maszyną», 1976), «Придорожні сцени» (Sceny przydrożne, 1979), «В'єтнам – Кампучія 1979. Репортаж очевидця» («Vietnam – Kampuchea 1979. An eye-witness report», 1979) та ін.); Г. Краль («На схід від Арбату» («Na wschód od Arbatu», 1972), «Раніше за Господа Бога» («Zdażyć przed Panem Bogiem», 1977), «Докази існування» («Dowody na istnienie», 1995) та ін.); Р. Капусцінського («Буш по-польськи» («Busz po polsku», 1962), «Чорні зірки» («Czarne gwiazdy», 1963), «Киргиз сходить із коня» («Kirgiz schodzi z konia», 1968), «Якби вся Африка» («Gdyby cała Afryka», 1969), «Христос із карабіном на плечі» («Chrystus z karabinem na ramieniu», 1975), «Ще один день життя» («Jeszcze dzień życia», 1976), «Футбольна війна» («Wojna futbolowa», 1978), «Імператор» («Cesarz», 1978), «Шахіншах» («Szachinszach», 1982) та ін.).

Причини популярності в Польщі цього жанру журналістики Л. Белей убачає в тому, що в комуністичні часи для багатьох «репортаж був способом прихованого метафоричного іноказання» [5]. Тієї ж думки дотримується О. Шеремет, зазначаючи, що специфічними рисами польської репортажистики стали вихід поза однозначне трактування слів і надавання їм додаткових значень [6]. Польський репортер В. Шабловський зауважує: «Ми, беручись до писання, відразу думаємо про текст, про те, метафорою чого він має бути. Нам відразу «надиктовано згори», що в ньому прихо-

ване щось більше, криється якась метафора. То власне той досвід, який ми винесли з комунізму» [7].

«Потужна традиція репортажної школи» [8] дала світові таких відомих репортерів сучасності, як Я. Гуго-Бадер, М. Щигел, В. Шабловський, В. Гурецький, П. І. Кальвас, К. Квятковська-Москалевич, П. Смоленський, В. Ягельський, К. Курчаб-Редліх та ін. Як зазначає О. Шеремет, вивчення Іншого, переважно далекого і незнамого, стало справжньою візитівкою польських репортерів. «Заражені пристрастю Ришарда Капусцінського, вони з усією сміливістю перейняли на себе його постулат репортера як тлумача культур» [6].

Актуальність дослідження зумовлена суспільним інтересом до кращих зразків польського художнього репортажу в Україні. Журналісти, мандруючи різними країнами та регіонами, змальовували традиції та звичаї їх народів, описували соціально-політичні перетворення та аналізували, як вони позначилися на житті людей.

Крім того, польський літературний репортаж здобув популярність в Україні завдяки тому, що, зважаючи на близькість кордонів, спільну історію та схожу ментальність, чимало польських журналістів обирає об'єктом своїх матеріалів нашу батьківщину. Так, «король польського репортажу» Р. Капусцінський свої враження від мандрів деякими областями України описав у репортажі «Помона містечка Дрогобич» (збірка «Імперія»); П. Смоленський у збірці «Похорон різун» розповідає про польсько-українські події часів Другої світової війни («Волинська трагедія») та повоєнних років («Операція «Вісла»»); В. Шабловський упродовж трьох років розшукував у Польщі та в Україні очевидців Волинської трагедії та їхніх нащадків. Розповіді про пережиті ними події 1943 р. лягли в основу збірки репортажів «Кулеметі й вишні. Історії про добрих людей з Волині»; К. Квятковська-Москалевич у своїх репортажах циклу «Убити дракона. Українські революції» розповідає про сучасну Україну – революцію Гідності, сепаратизм у Криму та на Донбасі, перші дні Російсько-української війни.

Один із найвизначніших представників польської літературної репортажистки – Яцек Гуго-Бадер. Журналіст провідного польського видання «Gazeta Wyborcza» у збірці репортажів «Біла гарячка» описує пострадянський світ з т. з. людини із Заходу, але яка, через подібний історичний досвід, здатна зрозуміти його нелегкі реалії.

Відповідно, *мета нашого дослідження* – проаналізувати особливості висвітлення пострадянського простору у збірці репортажів Я. Гуго-Бадера «Біла гарячка».

Основний виклад. Збірка «Біла гарячка» – це репортажі зі світу соціальних низів колишнього Радянського Союзу. Автор мандрує Росією, Україною (найбільш проблемними її регіонами – Донбасом і Кримом), Молдовою, невизнаним Придністров'ям, занурюючись у саме дно людського життя.

Незважаючи на те, що репортажі збірки були написані в різний час і на основі мандрівок у різні частини колишньої імперії (першу частину «Точка, що зникає» складають тексти, написані автором на основі вражень від подорожі зимовим Сибіром на автомобілі УАЗ-469 наприкінці 2007 – на початку 2008 рр.; до другої частини «Пастка для ангелів» увійшли репортажі з України, Молдови, Придністров'я, написані 2001-2009 рр.), усі вони об'єднані загальною темою функціонування й розпаду Радянського Союзу, що осмислюється крізь призму індивідуальних досвідів. Мотив подорожі об'єднує різні репортажі в єдину оповідь про велику країну і маленьку людину в ній.

Лейтмотивом збірки «Біла гарячка» стала футуристична книга журналістів «Комсомольской правды» М. Васільєва та С. Гущева «Репортаж із XXI століття», написана 1957 року (рік народження Я. Гуго-Бадера) на вимогу головного редактора розповіді, яким буде життя в Радянському Союзі через п'ятдесят років, у дев'яносту річницю Великої жовтневої соціалістичної революції, тобто 2007 року. Журналісти провели багато годин у московських лабораторіях Академії наук СРСР, подумки перенеслися у майбутнє і реактивним літаком вирушили у подорож до Сибіру [9, с. 6]. Я. Гуго-Бадер вирішив зробити собі на день народження подарунок і проїхати з цією книгою територією Росії від Москви до Владивостока, щоб перевірити, наскільки справдилися на пострадянському просторі прогнози репортерів.

Наприкінці кожного репортажу першої частини збірки «Біла гарячка» Я. Гуго-Бадер подає уривки з книги «Репортаж із XXI століття» і таким чином демонструє різкий контраст між тим майбутнім, яким його хотіли бачити радянські журналісти, і тим, що довелося побачити йому, подорожуючи задвірками уже колишньої радянської імперії.

Я. Гуго-Бадер у листопаді вирушає з Москви, прямуючи через Казань, Уфу, Челябінськ, Омськ, Новосибірськ, Красноярськ. Звідти – на південь до Хакасії й Туви. Повертається до Іркутська, летить літаком на різдвяні свята у Варшаву. І вже за місяць журналіст їдучи берегом Байкалу, дістався до Улан-Уде, звідти поїхав до Чити, Хабаровська, Владивостока, де закінчувалася його подорож.

Міста й місцевості (чи то Росія, чи то Україна, чи то Молдова), у яких авторів довелось побувати справили понуре враження – сірі, знеособлені, з поганими дорогами, безрадніми перспективами і непривітними жителями: «*Тува – це найвідсталіший закуток світу... Тут немає дороги... Тува не має ні залізниці, ні навіть сусідів. Вона оточена порослими тайгою безлюдними горами... Тут узагалі нічого нема. Ніяких пам'яток, показних будівель, промисловості... Така діра...*» [9, с. 129]; «*Ялта зберегла красу немолодої сецесійної дами. Дами з особистими драмами, з психічними і алкоголічними проблемами, яка не раз спала на лавці в парку, яку твалувала п'яна голота, яка, бувало, падала зі сходів або з тюремних нар, вибиваючи собі чергові зуби*» [9, с. 230]; «*Кишинів справляє понуре враження. Дуже депресивне, сіре, провінційне місто... Люди якісь насуплені, без усмішок. Глянеш отак на вулицю, і жити не хочеться*» [9, с. 259].

Мандруючи регіонами пострадянської Росії, репортер змальовує далеку йому, чужу і не завжди зрозумілу російську дійсність. У своїх матеріалах він не тільки описує життя людей, які впали на самісіньке соціальне дно – колишніх гіпі, алко-та наркозалежних, безпритульних, хворих на СНІД, повій, які зустрічалися йому на безмежних просторах справжньої Росії, яка починається там, де закінчується асфальтове покриття: «*З тринадцяти тисяч кілометрів, як я проїхав з Москви до Владивостока, на трьох тисячах узагалі не було твердого покриття*» [9, с. 180], а й намагається зрозуміти причини існування таких сумних реалій: «*Оце мене найбільше дратує в росіянах – те небажання робити будь-що заздалегідь, хіба що вже геть притисне. Оце ліниве очікування катастрофи, необхідної, аби за щось узятися*» [9, с. 181].

Через усю збірку репортажів «Біла гарячка» наскрізною ниткою проходить песимізм, безвихідь та тотальна бідність: «*Пасажири московського метро – це страшенно понуре видовище... Як і всі росіяни, вони одягнуті в сіре, буре, бежеве,*

дехто – у темно-синє. І всі, як один, мають утомлені й трагічно-сумні обличчя. Навіть молоді люди позбавлені радості, світла, блиску в очах» [9, с. 26]. Розчарування, приниження, алкоголізм, маргіналізація, занепад моральних цінностей, страждання і біль – ось що довелося побачити Я. Гуго-Бадеру у великих містах і селах: «Усі мої пасажери – чоловіки, жінки і навіть діти, яких я підбирав дорогою, – вносили до салону густий сибірський холод, який через кілька хвилин втрачав свіжість і терпкість тайги, цю незвичайну рису континентального клімату. Перетворювався на звичайний солодкувато-кислий нудотний дух злиднів. Сморід немитих пахв, запісяних підштанців, шлункового соку, паскудної їжі і рук, витертих об штаниці. Сморід самотності, забуття, відкинутості – простіше кажучи, нещастя» [9, с. 186].

Колишні радянські республіки загрузли в корупції та злочинстві: «Генеральна прокуратура підрахувала, що прибутки державних чиновників від корупції дорівнюють третині бюджету Росії. Це означає, що вони висмоктують із суспільства близько ста двадцяти п'яти мільярдів доларів на рік» [9, с. 16]; «Підпис на найдурнішому папірці коштує сто доларів, дозвіл на будівництво – п'ятдесят тисяч. Усе йде в кишеню відповідному чиновникові» [9, с. 235]. Люди соціально незахищені, оскільки ті послуги, надання яких держава гарантує безкоштовно (медицина, освіта), насправді безкоштовні лише на папері: «... якщо не заплатиш, то не зроблять операції. Навіть не підійдуть до твого ліжка... Мило, порошок для чищення, рідину для дезінфекції. Усе я купувала. Потім дала тисячу гривень на кров, а після операції сказали, що маю заплатити сім з половиною тисяч... Лікар показує отакений список, з яким я маю піти до аптеки й купити. Ліки, вата, крапельниці, спирт, перекис водню, голки, шприци...» [9, с. 216]; «– Безкоштовний лише сир у мишоловці. Або ти на вечірньому навчанні й платиш у касу, або так, як я – денно, але на кожному іспиті професор вимагає хабар, інакше не складеш» [9, с. 257].

Бідність і безробіття змушують людей або продавати свої органи за дві-три тисячі доларів, як от це зробили Юра Собецький та Владік Кіцану, персонажі репортажу «Дешево продам нирку», або шукати заробітків за кордоном і потрапити у сексуальне рабство, як це сталося з Валерією й Анжелою, героїнями репортажу «Терміново продам жінку», або займатися проституцією, як це зробила Саша, двадцятилітня дівчина з репортажу «296 годин», яка виходить на шосе півтора року, двічі-тричі на тиждень і щоденно заробляє по чотири-п'ять тисяч рублів – стільки само, скільки її мама-продавець за місяць.

Занепад та злидні панують не лише у Богом забутих селах, а й у містах, які апріорі мали би процвітати: «Столиця нафти місто Тюмень розчаровує. Великі панельні будинки, у центрі – дві величезні соцреалістичні споруди з колонами і один новий будинок без колон... Ще тут стоїть велетенський пам'ятник Леніну... І все це – серед дерев'яних будиночків, характерної для сибірської архітектури... Місто не має вуличної каналізації... Жінки тут ходять у високих чоботях, чоловіки – у гумаках, немовби зібралися на рибалку, а діти в болоті по колінах. Подекуди через найглибші калюжі перекинута кілька дощок» [9, с. 306]. Жадоба грошей та безкарність сприяють появі злочинців, які заради навіть невеликої наживи не гребують убивством: «Александр почув удар. Ніби у сповільненому кіно, побачив, як крізь лобове скло його «гонди» зі швидкістю протитанкового снаряда пролітає великий ключ. Чоловік загальмував, машину занесло, і вона влетіла у рів... Ключ пробив голову наскрізь і застряг у підго-

лівнику. Її звали Ларіса... Злочинці здебільшого нападають на перегонників, які купили автомобілі у Владивостоку і їдуть з транзитними номерами додому...» [9, с. 21].

У Росії епідемії наркоманії, алкоголізму, СНІДу та туберкульозу: «Надворі двадцять перше століття, і в Росії туберкульозні диспансери аж тріщать від пацієнтів» [9, с. 69]; «Сьогодні в Росії є близько чотирьох мільйонів наркозалежних. Переважна більшість із них – ін'єкційні наркомани» [9, с. 69]; «Сьогодні найгірші справи там, куди вірус (імунодефіциту людини – О.Б.) потрапив раніше, ніж про нього було що-небудь відомо, отже, до того, як із ним почали якось боротися. Це Самара, Іркутськ, Оренбург, Петербург, Калінінградська область на кордоні з Польщею. Найкраща ситуація – в занедбаних, бідних регіонах, адже там мало хто може дозволити собі купувати наркотики. Від злиднів люди в Росії п'ють горілку» [9, с. 75]; «Сьогодні в Росії є чотириста п'ятдесят тисяч зареєстрованих носіїв, але влада вважає, що насправді їх приблизно мільйон. Три чверті із них – наркомани, які заразилися голкою або шприцом, але більшість із недавно заражених підчепили вірус статевим шляхом» [9, с. 79].

Увесь змальований Я. Гуго-Бадером пострадянський простір здається охопленим темрявою, депресією, асоціальністю, байдужістю та неприязним ставленням до інших: «– Гей! – кричу, приголомшений. – Почекай! Допоможи мені виїхати! – Зараз! Тільки заглушу двигун, – каже він, застрибує до кабіни і їде геть... Півтори години працюю в темряві. Щомиті мене освітлюють фари машин, які проїжджають повз, але ніхто не зупиняється... В страх перед злими людьми на дорозі я не вірю. Це симптом цілком іншої суспільної хвороби, яка шириться серед росіян. Байдужості. Жадливої крижаної байдужості, яка в особливо гострих формах наближається до глибокої, ірраціональної і спонтанної зневаги» [9, с. 180].

Росіянин притлумлює своє розчарування і безвихідь алкоголем, вимирають цілі села, жителі яких п'ють усе, що містить спирт: «Щороку в Росії від паленої горілки помирає сорок тисяч людей» [9, с. 363]. Особливо потерпають від алкоголізму корінні сибірські народи: евенки, евени, ульчі, нанайці, удигейці, тувинці, чукчі та ін., які мають генетичну схильність швидко спиватися: «П'яний евенк, бурят, монгол, тувинець, чукча – це дуже прикре видовище... Його звалює з ніг доза, після якої росіянин, поляк, навіть німець спокійно керують автомобілем. А він уже валяється на землі. Народи Північної Азії мають дуже слабку опірність до алкоголю... Росіяни кажуть, що від горілки вони поводяться «неадекватно»... Усе, що вони роблять, не вписується в дійсність. Роздягаються на морозі, скачуть з мосту в замерзлу ріку, сідають посеред рухливої дороги...» [9, с. 148].

Описуючи життя корінних народів Півночі, автор особливу увагу зосереджує на евенках – детально змальовує їх зовнішність («дуже худі, жиливі й низькі. Темні шкіра й волосся, карі очі, жирна шкіра обличчя. В очах – якийсь трагізм. Особливо в чоловіків – ті завжди дивляться похмуро й спідлоба. На плоских обличчях без заросту темніють дуже виразні надбрівні дуги й нахмурені від народження брови. Якщо когось привітаєш теплим словом, можеш не сумніватися, що він навіть не буркне тобі у відповідь. Жінки, старі й молоді, хоч і дуже худі, ходять важко й незграбно... Груди малі, талії надто товсті, але завдяки вузьким очам, на щастя, постійно здається, ніби вони от-от усміхнуться» [9, с. 145]), риси національного характеру («Переважно серйозні і замкнуті..., здебільшого стримані, навіть черствувати...» [9, с. 148]), особливості ментальності («Евенки дуже тяжко переживають

далекі виїзди з дому. Особливо погано адаптуються в містах...» [9, с. 161]), кулінарні вподобання («Мозок, хрapi й очі оленів – це найбільший делікатес» [9, с. 162]), священне ставлення до води («Евенки, старожили Прибайкалля, віддають Байкалові релігійну шану. Дуже обурюються, коли заїжджі називають його озером, бо для них він є Священним морем Сибіру» [9, с. 327]), шаманізм («Коли захворіє твій кінь, коро́ва або баран, а навіть дитина або дружина, треба йти до ворожки, старої баби в селі, яка скаже, до якого шамана звернутися» [9, с. 343]).

У центральному репортажі «Біла гарячка» (так названо й цілу збірку), постає моторошна картина існування мешканців Півночі. Автор на прикладі історії загибелі бригади оленярів (17 пастухів) порушує актуальні для малих народів проблеми: втрата національної ідентичності («Евенків – тридцять п'ять з половиною тисяч, але лише 15% з них знають свою мову... Енців лишилося тільки двісті тридцять семеро, аlyторців – дванадцятьо, кермеків – восьмеро, з-поміж трьохсот сорока шести ороків лише троє володіють своєю мовою, а з двохста сімдесяти шести тазів – жоден» [9, с. 153]), позбавлення місць історичного проживання («нас зігнали в радгосп і від усього відучили» [9, с. 153]), вбивства та самогубства у великих масштабах («Це голокост... Гине наймолодша і, здавалося б, найперспективніша група населення, головним чином чоловіки... Шириться справжня епідемія самогубств. І вбивств» [9, с. 166]), хронічний алкоголізм («Цілий день ідемо руслом ріки, але щогодини зупиняємося, бо пастухи мусять випити. У великому пластиковому бутлі у них є технічний спирт, розведений до тридцяти градусів. Не закушують. Гарячково вливають у себе спирт, ніби бояться протверезіти, перервати запій... Їхній табір – це теж пияцький притон, лише пересувний. Всюди валяються гори брудного посуду, огризки, роги, ратиці, замерзлі на камінь купки собачого й людського лайна...» [9, с. 162]) і, як наслідок, зникнення з лиця землі («У селі живе чотириста вісімдесят сім осіб... Двісті восьмеро з них – евенки. З кожним роком народжується дедалі менше дітей. 2007 року їх було четверо» [9, с. 149]).

Репортер не просто констатує сучасний трагічний стан корінних етносів Півночі, уводячи в текст репортажу пряму мову персонажів (Любов Пассар, удигейський лікарка-нарколог і психіатр зі Східного Сибіру, Лена Колесова, лідерка місцевих евенків, лікарка Наталія Борисова, яка з'ясовує причини усіх летальних випадків у навколишній місцевості і вписує до книги смертей, яку веде з 1964 року). Він описує механізми політики насадження чужої мови і культури, що проводилася спочатку в Російській, а згодом у Радянській імперіях, збираючи свідчення про справжні злочини проти людяності. Так, Лена Колесова у спогадах зі свого дитинства розповідає про виховательку тьотю Валю, яка ненавиділа евенків, не дозволяла малим говорити своєю мовою, біла їх, прив'язувала на ніч до ліжка, «любила взяти малюка і замести його головою підлогу» [9, с. 149].

Спілкуючись із корінними жителями Півночі, Я. Гуго-Бадер розуміє, що вижити у складних кліматичних умовах їх допоміг життєвий досвід, накопичений протягом багатьох століть. Радянська влада змусила етноси Сибіру змінити кочовий спосіб життя, харчовий раціон, традиції та звичаї і, як наслідок, аборигени спиваються і вмирають цілі народи, «кількість яких уже переступила мінімальний поріг, після якого просто немає біологічних можливостей відтворення людської субстанції» [9, с. 174].

Як слушно зауважує С. Федорчук, «Білу гарячку» можна назвати холодним антиколонізаторським «душем» для тих, хто вірить у цивілізаторську місію окремих народів. Пострадянська дійсність для народів Російської Півночі виглядає як втілений у життя апокаліпсис денаціоналізації, за яким настає смерть і небуття як окремих представників, так і цілих етносів» [10, с. 4].

У пошуках «загубленої» душі й у надії на відродження пострадянська людина звертається до віри. У репортажі «Клаптик неба» Я. Гуго-Бадер розповідає про вісаріонівців – Церкву Останнього заповіту, нетрадиційну релігійну громаду, «*єдине місце в Росії, де я зустрічаю щасливих людей*» [9, с. 100]. Описуючи своє перебування серед adeptів цієї спільноти, де не можна ображатися, пліткувати чи їсти м'ясо (навіть собаки є вегетаріанцями), де не лаються, не п'ють, не курять, ніколи не б'ють дітей та навіть не хворіють, автор розмірковує над роллю релігії в житті пострадянської людини та над тим, чому найдивовижніші церкви й секти світу знаходять тут своїх численних прибічників: «... *люди дуже тяжко пережили нестерпну духовну порожнечу після зневіри у марксизмі. І тут знайшлася людина, яка її заповнила. Їм потрібен був пророк, тож такий зголосився, і вони його прийняли*» [9, с. 125].

Репортажі з України «Блядська симфонія До-мінор» та «Вишневий сад» представлені двома містами – Донецьком та Ялтою. До Донецька Яцек Гуго-Бадер приїхав одразу після вибуху на шахті Засядька, коли «*загинув сто один шахтар. Це найбільша гірничо-катастрофа в Європі за сто років, найбільша в історії всієї колишньої Країни Советів. Щороку на цій шахті стаються страшні вибухи метану...*» [9, с. 186]. Автор знайомиться з родинами загиблих шахтарів, спілкується з тими, кому вдалося вижити у жахливій трагедії, намагаючись зрозуміти, чи можливе повноцінне життя після таких техногенних катастроф.

Розпад Радянського Союзу, за спостереженнями Я. Гуго-Бадера, став для багатьох кримчан особистою драмою – докорінно змінюється державний лад, зароджується нове суспільство, яке все ще має радянські упередження, звички, норми, ностальгує за минулими часами та не бажає жити в новій країні. У репортажі «Вишневий сад» автор спілкується з жителями Ялти – міста з найвищим рівнем смертності в Україні, у якому на старість у оселялися ветерани війни та праці, відставні офіцери, високопосадовці, партійна номенклатура з височеними пенсіями та іншими численними привілеями, але які це все втратили із розпадом Радянського Союзу: «*Їхнє життя було зруйноване... Вони втратили советську батьківщину, пільги і бажання жити. У місті, де депресії, неврози та психічні хвороби лікують морським повітрям, люди почали вмирати так, ніби на місто найшла чума. Головна причина смертності – хвороба непотрібності. Відколи розвалився СРСР, шість разів доводилося збільшувати площу міських кладовищ*» [9, с. 251].

Репортер, описуючи настрої та думки кримчан, порушує проблеми сепаратизму («*Українці самі придуть до Росії й попросять, щоб їх узяти назад. Ми ціле життя були в Росії... В Україні немає такого поняття, як патріотизм. На щастя, є велика Росія і московська Церква, а дружба народів – це сила нашої советської, а тепер – російської, держави*» [9, с. 242]), мови («*– А що таке українська мова? Це ж російське наріччя*» [9, с. 232]), релігійної нетерпимості («*...В Україні – розкол. У нас тут – відступник Філарет з його Київською церквою, якого підіслав Антихрист. Тому ми й голосували за Януковича, що він – за нашу єдину московську православну церкву...*» [9, с. 232]), відсутності державної української державної політики на пів-

острові («...єдина українська школа в Ялті не має власного приміщення» [9, с. 249]), невирішення яких у 2014 році призвело до анексії Криму та російсько-української війни.

Однією з характерних рис репортажу є присутність журналіста на місці події, що зумовлює створення «ефекту присутності» – репортер змушує читача побачити і відчувати те, що бачив і чув він сам.

Те, що журналіст може бути навіть однією із дійових осіб репортажу, дозволяє йому (репортеру) створювати штучну ситуацію, аби на практиці перевірити свої припущення, краще пізнати досліджуваний об'єкт.

У репортажі «Бомжиха», щоб перевірити, як насправді живуть московські безпритульні, Я. Гуго-Бадер перевтілюється у безхатченка і один день проводить на вулиці: «Я домовляюся з Еммою, що побуду російським бомжем. Усю наступні добу ми проведемо разом. Я не відходитиму від неї ані на крок від світанку до світанку» [9, с. 363].

Так, журналіст проводить на собі експеримент – вкорінюється в потрібну йому соціальну групу, стає «підставною особою». Ставши частиною життя інших людей, репортер бачить їхні проблеми «зсередини». Завдання журналіста – показати читачам дійсність мальовничою живою картиною, але це має бути погляд не збоку – головною дійовою особою стає сам автор. При цьому він не лише впливає на ситуацію, а й намагається втягнути у свій експеримент тих осіб, які його цікавлять.

Важливою властивістю репортажу «Бомжиха» є створення ним у читачів зорового уявлення про зображувану подію чи явище. У репортажі яскраво відбиваються умови, в яких проходив експеримент: «...у смітнику на четвертому пероні знаходимо справжній скарб. Хтось викинув свої запаси в дорогу. Чорний хліб, консерву, огірки (національний овоч, без якого жоден росіянин не вирушить у поїздку), зелена цибуля і майже повна літрова банка кефіру. – Бог нас нагодував, – каже Емма...» [9, с. 367].

Зображувальність репортажу допомагає читачеві емоційно сприймати написане, бо журналіст не тільки розповідає про те, що побачив, але й змальовує «шматочок життя зсередини». Таким чином, репортаж виходить надзвичайно емоційним та суб'єктивним, оскільки події, факти, явища читач сприймає крізь призму ставлення журналіста до того, що відбувається.

У репортажах збірки «Біла гарячка» автор ніби самоусувається, надаючи своїм героям можливість творення нарації. Введення в текст прямої мови головних героїв – основний спосіб поживити виклад матеріалу. Пряма мова допомагає відтворити в репортажах збірки мовлення дійових осіб, вносячи живі голоси реальних людей, допомагає читачеві наблизитись до місця події, до головних персонажів матеріалу.

У репортажах такого типу визначальним є принцип монтажу. Саме монтаж М. Гловінський вважає основним елементом художності нефікційних текстів, адже таке співставлення й поєднання різних фрагментів забезпечує нараційну цілісність тексту [11, с. 167]. Монтаж – постановка найбільш вдалих сцен і епізодів у єдиний цілісний ряд, «засіб організації тексту, сукупність принципів, що допомагають стикувати елементи твору у вигляді чіткої послідовності» [12, с. 12]. За допомогою монтажу «підкреслюють контраст, показують суперечливість явищ» [13, с. 43].

Репортажі збірки «Біла гарячка» перебувають на межі журналістики та художньої літератури, це своєрідне поєднання журналістської точності й об'єктивності з художньою виразністю тексту. Образні засоби, які допомагають яскравіше змалю-

вати подію, явище чи зобразити героїв журналістського твору, створюють у читача відповідний настрій і набувають великої ваги у текстах репортажів.

У художніх репортажах збірки «Біла гарячка» журналіст, користуючись різноманітними художньо-виражальними засобами, володіє широкими можливостями зображення життєвих явищ, зовнішнього середовища, характеристики героїв, відтворюючи «фрагмент дійсності» в усіх своїх різноманітних проявах.

Змальовуючи пострадянську буденність безпросвітно-песимістичною, з її бідністю, корупцією, соціальною несправедливістю, Я. Гуго-Бадер використовує такі прийоми літературного репортажу:

- фактологічна точність, документалізм.

Факти – основа репортажів збірки «Біла гарячка». Факти представлені у супроводі чисел, дат, різних висловлювань, свідчень, утворюючи документальну основу всього матеріалу: «*Росіяни гинуть на дорогах як мухи. 2007 року на російських дорогах загинуло понад тридцять три тисячі осіб – стільки ж, скільки в цілому Євросоюзі, де в три з половиною рази більше мешканців і в шість разів більше автомобілів*» [9, с. 11]; «*Молдавія – це найбідніша країна Європи... Середній рівень прибутків становить двісті сорок лей на мешканця, тоді як офіційний прожитковий мінімум – чотириста шістьдесят дев'ять лейв. Ці цифри означають, що 85% суспільства живуть за межею бідності, що в Центральній Європі є люди, які цілий рік мусять голодувати... 80% країни вкриті двометровим шаром чудового родючого чорнозему*» [9, с. 256];

- використання сленгу, жаргону, інвективної лексики.

Досить часто для своїх репортажів Я. Гуго-Бадер обирає соціально марковану лексику, оскільки вона має великий виражальний потенціал, робить текст конструктивно різноманітним, дає необхідний експресивний ефект. Посилене використання розмовних лексичних елементів у текстах репортажів сприяє оновленню образності, поживленню викладу, характеристики персонажів. Стилійно знижена лексика дає змогу більш детально уявити характер героїв твору, ситуацію, що описується: «*Якогось ранку ми вижебрали багато грошей, тому купили по кілька пляшок шмурдяку на брата і пили...*» [9, с. 41]; «*– Усі роки роботи на Засядька я грав у шахтарському оркестрі на валторні, – розповідає він. – Виступи на День шахтаря, Свято праці, День Перемоги, але найбільше ми їздили по похоронах. Товаришам грали. Блядська робота...*» [9, с. 213];

- детальний опис часу й місця події.

Автор у репортажах регулярно вказує на рік, місяць, коли відбувається мандрівка, а також детально описує місце події – вокзали, трамваї, готелі, заклади громадського харчування: «*Кафе – це переважно обдерті будки, бараки, великі кіоски. Що далі на схід, то загниженіші. Брудна цегата, масні виделки, немає рукомийника, справити потребу можна хіба що надворі*» [9, с. 13]; «*Мій готель у Шимановську – це жалюгідна халабуда з двома кімнатами на багато ліжок, яку тримають китайці, і в якій іноземці – за винятком самих китайців – платять подвійну ціну. Туалет у дворі, а мороз під тридцять...*» [9, с. 189];

- діалогічність.

Великого значення в художніх репортажах збірки «Біла гарячка» набуває діалог, який іноді може перетворитися на полілог. Досконалі діалоги – з усіма рисами розмовного стилю – допомагають читачеві наочно уявити ситуацію, про яку розпо-

відає автор, посилюють достовірність того, що відбувається, створюють у читачів враження живої безпосередньої розмови. Також жваві, стислі діалоги надають оповіді репортера динамічності;

- короткі портретні зображення людини.

Риси обличчя, одяг, рухи, міміка, манери свідчать про внутрішній стан персонажа, про його смаки, соціальний стан: «Звати його Ігор Смірнов. Йому двадцять два роки. Червоне, майже синє, напухле від морозу обличчя, наліті кров'ю від сонця і вітру очі, потріскані губи» [9, с. 187]; «Виглядає жахливо. Синя, запухла, скуйовджена й потворна, як інші бомжі. І так само смердить» [9, с. 377].

Висновок. Отже, описуючи історії життя людей у колишніх республіках СРСР, Я. Гуго-Бадер демонструє соціальне дно, у якому опинилися ті, хто не зміг пристосуватися до нових пострадянських реалій.

Літературно-художня цінність збірки репортажів «Біла гарячка» визначається вмінням автора володіти словом, гармонійно поєднувати репортажний метод із численними літературними засобами і прийомами.

REFERENCES

1. Белей Л. Факти польської «літератури факту» [Електронний ресурс] / Лесь Белей // ЛітАкцент. 2012. 9 квіт. Режим доступу : <http://litakcent.com/2012/04/09/fakty-polskoji-literatury-faktu/>
2. Гурецький В. Літературний репортаж. Чим Польща захоплює світ [Електронний ресурс] / Войцех Гурецький. Режим доступу : <https://choven.org/news/vojtsheguretskyj-literaturnyj-reportazh-chym-polshha-zahoplyuye-svit/>
3. Закшевський П. Кризис, суды, улица и заграница. О межвоенном репортаже [Електронний ресурс] / Патрик Закшевський. Режим доступу: <https://culture.pl/ru/article/krizis-sudy-ulica-i-zagranica-o-mezhvoennom-reportazhe/>
4. Фидлер А. Зов Амазонки / Аркадій Фидлер. Ленинград : Лениздат, 1966. 150 с.
5. Троскот І. Лесь Белей: «Є потреба відкриття нових світів і нових тем» [Електронний ресурс] / Ірина Троскот // ЛітАкцент. 2014. 30 квіт. Режим доступу : <http://litakcent.com/2014/04/30/les-belejhudozhnij-reportazh-odyn-iz-najbilshnedorozvynenyhzhniriv-u-nashij-literaturi/>
6. Шеремет О. Пристрасть пізнання світу [Електронний ресурс] / Олена Шеремет // Критика. 2003. Рік XVII, Число 5-6 (187-188). Режим доступу : <http://krytyka.com/ua/articles/prystrast-piznannya-svitu/>
7. Малетич Н. Вітольд Шабловський: «Ваша присутність у Європі не відповідає вашому потенціалу» [Електронний ресурс] / Наталка Малетич // ЛітАкцент. 2013. 14 січ. Режим доступу : <http://litakcent.com/2013/01/14/vitold-shablovskyj-vashaprysutnist-u-jevropi-ne-vidpovidaje-vashomu-potencialu/>
8. Свято Р. «Неактуальна» журналістика та актуальна література [Електронний ресурс] / Роксоляна Свято // ЛітАкцент. 2014. 4 квіт. Режим доступу : <http://litakcent.com/2014/04/04/neaktualna-zhurnalistykata-aktualna-literatura/>
9. Гуго-Бадер Я. Біла гарячка / Яцек Гуго-Бадер. Київ: Темпора, 2012. 388 с.
10. Федорчук С. «Біла гарячка» пострадянського світу / Станіслав Федорчук. // День. 2012. №106. 4 с.

11. Głowinski M. Dokument jako powieść / Michał Głowinski // *Narracje literackie i nieliterackie*. Kraków : Universitas, 1997. 312 str.
12. Михайленко В. Специфіка організації та функціонування журналістського твору / Владислав Михайленко. // *Наукові записки Інституту журналістики : науковий збірник / Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка*. К., 2010. Вип. 39. С. 11-15.
13. Колесниченко А. Репортаж : сделать близким далекое и чужое / Александр Колесниченко. // *Журналистика и медиарынок*. 2008. №4. С. 41-43.

THE SPECIFIC OF COVERAGE OF THE POST-SOVIET SPACE IN THE COLLECTION OF REPORTS BY Y. GUGO-BADER «WHITE FEVER»

Olha Bykova

*Borys Grinchenko Kyiv University
Department of journalism and new media
18/2 Bulvarno-Kudriavska Str, 04053, Kyiv, Ukraine
e-mail: sonce01_84@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-7533-9277>*

The article devoted the wishes of the collection of reports by Polish journalist Y. Gugo-Bader «White fever». The purpose of the article is to analyze the peculiarities of the coverage of the post-Soviet space in the collection of reports «White fever». The study emphasizes the fact that the author describes the world of the social bases of the former Soviet Union. Of particular importance is the characteristic character of the literary reports (dialogism, documental, the effect of visibility, the effect of presence), which allow readers to see and feel similar with the reporter.

The main emphasis is on the fact that the portrayal of the reports of the collection «White fever» helps the reader to emotionally perceive the written. It is noted that the reporting turns out to be extremely emotional and subjective, since the events, facts, phenomena reader perceives through the prism of the journalist's attitude to what is happening. Traveler observations of the reporter often consist of fixing all the trifles that reproduce the unique post-Soviet flavor.

The text is divided into many parts but retains. Its integrity through the presentation of information from 1 person. It was noted that the chronological type of composition chosen by the journalist allows not only to describe the events, but also to share his own impressions and thoughts from what he saw.

The author concludes that the literary and artistic value of the collection of reports «White fever» is determined by the author's ability to use the word, harmoniously combine the reportage method with numerous literary means and techniques.

Key words: report, journalist, post-Soviet space.